

ugyanezen az alapon azt állítaná, hogy Hess András magának a huszitzizmus atyjának, Huss Jánosnak rokona.

Akad néhány helyreigazításra szoruló kisebb jelentőségű tárgyi tévedés is a munkában. A 8. lapon pl. azt olvassuk, hogy „magyar helyesírásunk is a nyomtatványok útján... fejlődött törvényszerűen tovább Heltaitól máig.” Nyomdai helyesírásunk tudatos szabályozása nem Heltaival kezdődik az 1550-es években, hanem közel másfél évtizeddel korábban Dévai Bíró Mátyással és Sylvester Jánossal. A 22. lapon a következő állítást találjuk: „A betűírás, mely a több száz kínai, egyiptomi és asszír-babilóniai írásjelet 25—25 kis- és nagybetűre redukálta, a görög elemző szellem alkotása.” A betűírást — a kutatás mai állása szerint — nem a görögök alakították ki, hanem szemita népek, mégpedig az egyiptomi írás alapján. A görögök a betűírást már készen vették át az északi szemitákhoz tartozó főníciaiaktól. Viszont a mai nagybetűk formája, a betűtestek arányosítása, esztétikai kiképzése valóban a görögök szépérzékét dicséri. A 61. lapon túlzás Fitznek az az állítása, hogy Kínában betűírásról sem ma sem a jövőben nem lehet szó, hiszen köztudomású, hogy a kínai nép újabban igen komoly kísérleteket folytat a betűírás bevezetésére.

Egy-két következtetlenséggel is találkozunk a könyvben. Szalkai László egri püspök (később esztergomi érsek) neve a 216. lapon helyesen, irodalmilag használatos formájában fordul elő. Egy lappal előbb viszont Salcanus alakban, ami még nem volna baj, ha pl. a névmutatóból kitűnnék, hogy a két név azonos személyt jelöl. De a névmutatóban a Salcanus névnek nyoma sincs s így az utalás is hiányzik Szalkaira. A kötet hely- és névmutatója egybenmásban, úgy látszik, egyébként sem megbízható. Gulyás Pál többek között szerepel pl. a 142. és 243. lap szövegében, de ezt a mutató nem jelzi, feltűn-teti viszont a 240. lapon, amelyen azonban semmiféle szöveg sincs.

Ki kell emelnünk Fitz művének azt a nagy erényét, hogy szövege a szakszerűség megtartása mellett is rendkívül olvasmányos, színes és érdekes s ezzel szinte feledteti a munka koncepcióbeli fogyatékoságait. Különösen a könyv történeti részében érezzük ezt így. Sajnos, a mű csaknem egyharmadát elfoglaló elméleti és gyakorlati fejezetek, amelyek amúgyis felemássá teszik a könyvet, iskolás színvonalon mozognak. Ezek a hasznos útmutatások, amelyek egyébként nélkülözhetetlenek kezdő nyomdászattörténészek és könyvtárosok számára, nem illenek bele a tudományos igényű történeti mű keretébe.

Varjas Béla

KARDOS PÁL: NAGY LAJOS ÉLETE ÉS MŰVEI

(Bibliotheca, 1958. 416 l.)

Kardos Pál munkája jelentős irodalomtörténeti alkotás. Szenvedélyes és igazságtevő igyekezettel foglalta rendbe e század egyik legnagyobb prózaírójának életét és műveit, írók és olvasók okulására. Nagy Lajos körül sok vita folyt az elmúlt évek során. Ma már kezdjük tisztábban látni, ami akkor a sokszor szenvedélyesen ellentmondó vélemények tüzeiben nem volt egészen világos, tulajdonképpen mi körül is folyik a vita? Lassan világossá válik, hogy Nagy Lajos életművének döntően nagyobb része a legelevenebben ható klasszicitás rangjára emelkedik. A konok hűségű leckeadó kedvelt olvas-

mánya lett a felszabadult népnek, s az irodalmi köztudatban is elfoglalja helyét, mint a kritikai realizmusnak egyik legnagyobb eszázadi megvalósítója, s mint a szocialista realizmus egyik legjelentősebb hazai előkészítője irodalmunkban.

Az utókor — nagyon igazságosan — sohasem elégedhetik meg azzal a mértékkel, amivel a kor méri saját íróit. A marxista irodalomtudomány fejlődésével arányosan lép fel az igény: irodalmunk egészét és azon belül a jövő felé mutató nagy alkotókat és áramlatokat a pártos objektivitás fényébe helyezve újra kell értékelnünk. Különösen nagy az adósság nálunk a magyar szocialista irodalom kialakulásának történeti vizsgálata terén. A két háború közötti Magyarországon a konzervatív akadémikus irodalommal szemben még a polgári liberális irodalom is haladónak számított. A munkás és paraszt tömegek életét megszólaltató irodalom sorsa igen küzdelmes volt. A népi irodalomban testet öltött parasztirodalom útját a hatalom és a téves eszmék eltorzították. A Szovjetunióhoz, vagy a weimári Németországéhoz, Bulgáriáéhoz hasonló proletárirodalom nálunk az ellenforradalmi elnyomás idején nem alakulhatott ki. József Attilának és a körötte és utána felnövekvő, kibontakozni kezdő szocialista író és költő nemzedéknek saját kora nem adta meg az elismerést, sőt soraikban széles csapást vágott a faszizmus, olyan csapást, amit máig sem tudott kiheverni a magyar szocialista irodalom. A munkás-paraszt irodalom ezért csak lassan erősödik fel 1945 után, s helyét gyakran olyan hirtelen „érett” és véletlen elemek foglalták el, akik az első komoly megrázkódtatás idején el is hullottak.

Ezért van különös jelentősége annak, hogy könyvkiadásunk és irodalmi kritikánk fokozott mértékben törődjék ennek az elsüllyedt vagy legjobb esetben háttérbe szorított irodalomnak a feltárásával. József Attila életműve már vitathatatlanul elfoglalta helyét a nemzeti köztudatban, mint a huszadik századi magyar szocialista költészet világszinten mérhető képviselője. Kardos Pál Nagy Lajos-monográfiája azt a célt tűzte maga elé, hogy a huszadik századi magyar novella, általában a prózairodalom Móricz Zsigmond melletti talán legjelentősebb alkotójának, Nagy Lajosnak az életművét állítsa be ebbe a sorba. A mű megjelenése és alapvető szemléleti módja ezt bizonyítja, még akkor is, ha a szerző és a vele vitatkozók abban az időben nem ismerték fel világosan, hogy Nagy Lajos ürügyén miről vitatkoznak szenvedélyes hévvel.

Kardos Pál monográfiájának hangvétele erősen apologetikus. Értethetően az. Felszabadulás utáni irodalompolitikánk egyidőben nemcsak az emigráns irodalmat nem tekintette jövő irodalmunk haladó hagyományának, hanem József Attilán kívül (s még az ő elismertetéséért is küzdelmet kellett folytatni!) a hazai baloldali irodalmat sem értékelték kellően. Nagy Lajost ezidőben kispolgári anarchistának, kávéházi szemléletű írónak tartották. A teljes elismerés tulajdonképpen csak koporsója felett hangzott el. Kardos Pál, aki életében is tisztelője és ismerője volt az írónak, sokban Nagy Lajos özvegye, Szegedi Boris író né segítségére támaszkodva ebben az időben fogott hozzá intenzívebben munkája kidolgozásához. A valóságos vagy vélt sérelmek okán, műve tárgya iránt érzett elfogódottsággal írt, s ez erényeinek, de hibáinak is döntő forrásává vált.

Erénye mindenekelett az, hogy élet és művek egységében elsőként irodalomtörténetünkben, felrajzolta Nagy Lajos pályaképét, amely lényegében három sokban különböző történelmi korszakon ível át. Hallatlan szor-

galommal, kitartó fáradhatatlansággal tanulmányozta át közel fél évszázad történelmét, számtalan folyóiratát, elfeledett és sokszor gondozatlan lapokat, viták és barátságok történetét. Kardos Pál könyvéből világosan rajzolódik ki a forradalmak előtti korban a progresszív irodalom élvonalához felzárkózó Nagy Lajos képe, s meggyőzően alakul ki a proletárhatalmat támogató, azzal azonosuló Nagy Lajos portréja. Kardos Pál helyesen, a legnagyobb figyelmet annak a korszaknak szenteli, amikor Nagy Lajos művészte a legnagyobb emelkedőjére érkezett, s ez a huszas-harmincas évek fordulója. Ekkor került az író legközelebb a munkásmozgalomhoz, az illegális párthoz, s ez szemléletében, írói eszközeinek alakulásában oly döntő változásokat hozott létre, hogy Kardos Pál joggal tarthatja ekkor Nagy Lajost a magyar szocialista próza-irodalom legjelentősebb képviselőjének.

Más kérdés persze, mennyiben helyes, s mennyiben felel meg a marxista dialektika elveinek a szerző azon igyekezete, hogy Nagy Lajost azokban a korszakokban is a szocialista irodalom élvonalában álló írónak tüntesse fel, amikor — sajnos — az ellenforradalmi kor kegyetlen nyomása következtében már nem maradhatott meg az, aki volt. Bizonyos, hogy Nagy Lajos plebejus humanista elveit, mérsékletnélküli ellenszenvét az úri világgal szemben sohasem adta fel, de bizonyos, hogy a jövőendő erőit képviselő munkásmozgalommal való kapcsolatainak lazulása, a fasizmus egyre erősödő hatalma, s a freudizmus hatása együttesen a harmincas évek második felében már észrevehetően eltompítják szatírájának élet, esökkentik heves támadókedvét. Ilyen körülmények között sem lehet véleményem szerint *egész életművére kiterjedően* kispolgári demokratának nevezni őt, mert egész életművének tendenciája kétségtelenül túlmutat egy bármennyire is szociális polgári demokrácián, s úgy vélem, ez a lényeges. Ha összehasonlítjuk Nagy Lajos 1945 utáni viszonyát, magatartását a néphatalommal kapcsolatban olyan írókéval, akik a felszabadulás előtt valóban a polgári demokratikus szemlélet hívei voltak, nyomban meglátszik a különbség. A polgári irodalom jelentős része többé-kevésbé leplezett ellenérzésekkel viselkedett a munkásparaszt hatalommal szemben, Nagy Lajos pedig 1945-ben, amikor a pincéből a romba omlott város utcájára lépett, nyomban kijelenthette: haza érkezett. Későbbi bíráló megjegyzései nem „véletlen jelenségekről” szóltak, hanem teljes együttérző szimpátiával, azonosulással kifejtett kritikái az új élet szeplőinek eltüntetését szándékozták.

Ezzel kapcsolatban már skolasztikusnak tűnik fel az a vita, ami Nagy Lajos kommunista volta körül zajlott hosszabb ideig. Ha az illegális mozgalomhoz való szoros kapcsolat alapján, illegális párttagság alapján akarunk lemérni valamely írónk írói értékeit, különös eredményre jutnánk. Nyilvánvaló, hogy ez a szempont egy írói életmű elbírálásánál az *életmű egészének* tükrében mutatkozhat csak meg teljes bizonyossággal. S itt visszaérkezünk az eredeti problémához: mennyiben tekinthető Nagy Lajos a szocialista irodalom előfutárának, avagy pedig részének. Itt nyomban bekapcsolódik egy másik kérdés is, ami mind Kardos Pál monográfiájában, mind a Nagy Lajos körüli vitákban nagy szerepet játszott, az nevezetesen, hogy Nagy Lajos realista volt-e, avagy sem; s ha nem, akkor mi volt tulajdonképpen jellemző az ő művészetére?

Azt hiszem, itt mind Kardos Pálnak, mint a vitázóknál az okozta a zavart, hogy a gondolati kényelmesség önkéntelen okán rövid terminológiai meghatározással képzelték helyettesíthetni egy félévszázados írói pálya

bonyolultabb képletét. Ezen a ponton azonban Kardos Pál könyve bírálóinak nagyobb igazuk van, mint a szerzőnek. Kardos Pál az apológia hevében a dialektikát olykor bizonyos relativizmussal eserélte fel, s így Nagy Lajos életművét kezdeteitől mindenképpen és egyértelműen realistának nevezi. Bizonyos, hogy szubjektív elgondolásában igaza is van. Nagy Lajos művészete sohasem volt antirealista. Azonban: az irodalomtörténet újabb eredményei megbizonyítják, hogy a történelmi korszaknak megfelelő irodalmi áramlatok elkerülhetetlenül hatnak az egyes írókra, s ez a hatás nem dehonosztáló senkire akkor, ha a szemléleti és stílusjegyek amelyeket ez író felvett, nem esnek a haladás ellenében.

Ezért nem sérelmezhető, ha az irodalomtörténet megállapítja, hogy Nagy Lajos mint író, a sajátos magyar naturalizmus forrásvidékeiről indult, hogy új jegyeket vett fel e szemlélet később is, sőt még árnyalta ezt a helyzetet az, hogy Nagy Lajos újabb adataink szerint nem maradt érintetlen a korabeli nemzetközi proletáriradalomban ható tényezőktől sem. Így az ő valóságot feltáró realizmusa, amelynek tendenciája, szándéka kétségtelenül egyre erőteljesebben mutat túl a harmincas évek közepéig a polgári, vagy más néven kritikai realizmuson; mindvégig át és átszíneződött azoktól a stílusáramlatoktól, szemléleti formáktól, amelyeket naturalizmus, sőt expresszionizmus, sőt szimbolizmus névvel nevezünk. S ebben nincs semmi sértő, sem esodálatos. Csak akkor lenne, ha úgy fognánk fel a dolgot, s erre Kardos Pál hajlamos, — mintha a realizmus csakis az ún. demokratikus stílusirányzat közegén át érvényesülhetne. A dolog sokkal bonyolultabb. Nagy Lajos írásművészete azt mondhatni a huszadik század számtalan stílusirányzatának jegyeit magán viselő realizmus, olyan kritikai realizmus, amely legjobb korszakában — s itt véleményem megegyezik másokkal szemben Kardos Páléval — a szocialista realizmus felé mutat. S ezért Nagy Lajos bizonyos a szocialista realizmusnak — nem egyfajta stílusában — hanem művészete eszmei tendenciájában hazai előkészítőjének, néha már-már megvalósítójának tekinthető. Gondoljunk csak a szimultán novellakorszakból, vagy a szociográfiából (s talán annak ellenére is bizonyos mértékig) kiemelkedő nagy novellájára az *1919 Május*-ra. De még ezen kívül a *Kiskunhalomra*, a *Razziára*, a *Jeremiádra*, az *Anyá*-ra stb., stb., amelyek tendenciáját, összehatását lehetetlen másnak, mint az ellenforradalmi kor elleni kíméletlen támadásnak felfogni. S miben áll vajon az irodalom értelme, ha nem a társadalom mozgásának, irányának, a jobbratörő ember igaz szándékainak ábrázolásában. és az eszményi célokra törekvés emberi tartalmának költői megjelenítésében? Úgy vélem, Nagy Lajos ezeknek a követelményeknek eleget tett.

Ezzel azonban még kétségtelenül nem oldottuk meg teljesen azt a problémát, amit Kardos Pál monográfiájában sem tárt fel teljesen, hanem áthidalat csupán: mi az oka Nagy Lajos írói, eszmei visszaesésének a harmincas évek közepétől, s hogy ez a hanyatlás miképpen befolyásolja az egész életmű összképét. Ezt a problémát egy recenzióban semmiképp sem lehet megoldani, ez még a további kutatások feladata lesz. Bizonyos már most is, hogy ez a törés, hanyatlás nem homályosíthatja el azt a Nagy Lajos képet, amit az előbbiekben sokban Kardos Pállal egyetértésben jeleztünk. Az természetesen nem helyes, hogy Kardos olyan műveket is „megvédelmez”, mint a „*Buda-pest nagykávéház*” vagy „*A falu álarca*” stb., hogy ezeket az írásokat, illetve az őket ért kommunista kritikát nem megfelelő módon értékeli. Nem tartózkodhatók kielégítőnek a freudizmus hatásáról tett megjegyzései sem, s azok

az eszme-futtatásai, amelyek az irodalomelmélet, a különböző irányzatok problémáival foglalkoznak — úgy érzem — nem elégségesek, ezeket Kardos szinte kerülni látszik. Nagyon érdekes lett volna megvizsgálni pl. hogy a szimultán novellatechnika (mely akkor rendkívül elterjedt volt a baloldali irodalomban, nagyobb részét a polgári pszichológiai regénnyel szemben,) miképpen segítette előbbre a kritikai realizmus fejlődését, vagy mennyiben volt gátja egy magasabb szintre emelkedésnek.

Kardos Pál Nagy Lajos-monográfiája filológiai tartalmasságában megfelel jelen éveink Nagy Lajos kutatása állásának. Azt is meg kell azonban jegyeznünk, hogy ezen a téren sokáig már nem lesz elegendő Kardos igen jelentős adat- és anyagfeltáró munkásságának eredménye. Nagyon fontosnak látszik pl. az a feladat, hogy elvégezzük Nagy Lajos novelláinak kronológiai pontos elhelyezését. Kardos Pál monográfiájában, mivel itt lényegében laza életrajz és a korabeli művek együttes tárgyalása során kialakuló pályakép felrajzolása volt a fontos, nem törekedett arra, hogy akár a legfontosabb novellák mindegyikénél is pontos megjelenési adatokat közöljön. A monográfia egy másik hibája, hogy túlságosan Nagy Lajos-centrikus. A jövőben végzendő kutatásoknál nagyobb teret kell szentelni a korabeli magyar és világirodalom, különösen a weimari irodalom bemutatásának. Kardos pl. ír arról, hogy Nagy Lajos kétszer is járt Bécsben, de nem érinti a bécsi emigrációban megjelent Nagy Lajos novellák problémáját. (Csak futólag jegyzem meg, hogy pl. a *Jóember és az ő kliensei* c. novella, aminek első megjelenését Kardos az *Együtt* c. folyóiratban jelzi, már évekkel korábban megjelent Bécsben.)

E monográfia mégis, hibáit leszámítva, értékes kezdeményezés, hiszen a Nagy Lajos kutatások alapját fogja képezni a jövőben. A további kutatásoknak meg kell őrizniük Kardos Pál szenvedélyességét és szeretetét Nagy Lajos iránt, de tartózkodniuk kell attól, hogy elfogultan szemléljenek írói és művészi gyengeségeket.

Így ki kell majd alakulnia egy markánsabb, bonyolultabb Nagy Lajos-portrénak. Nem szükséges, s nem is lehetséges, hogy Nagy Lajost a kommunista íróvá deklaráljuk; szocialista szemléletű író volt ő, nagy erényekkel és bizonyos hibákkal; akinek ott a helye legjobb korszaka legjobb alkotásai-val a magyar szocialista irodalom előkészítőinek sorában.

Illés László

TÓKEI FERENC: A KÍNAI ELÉGIA SZÜLETÉSE. K'Ü JÜAN ÉS KORA

Akadémiai Kiadó. Budapest, 1959. 236 l.

A fiatal kutató nevét eddig is ismerték az orientalisztika és ókortudomány szakemberei nem egy tanulmányából, melyeknek középpontjában az ókori Kína gazdaság- és társadalomtörténeti problémái állnak. Könyvével most szélesebb olvasóközönség elé lépett, s egyszersmind tehetségének újabb tanújelével, tudós-énjének újabb oldalával lepte meg a szakembereket is: rendkívül gondolatébresztő, számos eredeti megállapítást tartalmazó munkájával mint irodalomtörténész és esztéta is kiválóan bizonyult. Tókei kifejezett célja annak a kérdésnek felderítése, miért nem fejlődött ki az ókori